

Олена МАЛЬЦЕВА,
orcid.org/0000-0002-4443-106X
заслужена артистка України,
старший викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії
Навчально-наукового інституту культури і мистецтва
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Полтава, Україна) *ivtem7811@gmail.com*

ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ЕСТРАДНИМ ВОКАЛІСТОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мистецтво естради є одним з найбільш соціально поширених і мобільних видів мистецтв. Дослідження даного феномена допомагає глибше зрозуміти духовні процеси, що відбуваються в суспільстві. У зв'язку із цим в останні десятиліття спостерігається підвищений інтерес дослідників до цього виду мистецтва: до його джерел, історії становлення, питань теорії та термінології, визначенню його ролі й місця в художній культурі, проблем професійної підготовки фахівців.

Мета статті полягає у виявленні професійних основ підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти.

Методологія роботи полягає у застосуванні таких методів, як: емпіричний метод, метод аналогії, аксіоматичний метод, елементарно-теоретичний метод, метод систематизації.

Наукова новизна полягає в тому, щоб визначити теоретичні засади професійної підготовки естрадного вокаліста, виділити критерії та основоположні принципи викладання естрадного співу, схарактеризувати основоположні принципи навчально-виховного процесу у роботі зі студентом-вокалістом в закладах вищої освіти. З'ясувати методико-педагогічні засади розвитку майстерності естрадних співаків у закладах вищої освіти. Виявити, що формування музиканта-професіонала вимагає інтеграції безлічі знань, умінь і навичок, особистісних властивостей в складну структурно-організовану систему. Розкрити практичні засади професійної підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти, розглянути основні методи і форми організації навчально-виховного процесу. Визначити, що для створення максимально сприятливих умов для розвитку музичних здібностей, естетичного смаку та професійного зростання студента ефективним є поєднання різних методів навчання.

Як висновок у статті відзначається, що методико-педагогічні засади розвитку майстерності естрадних співаків потребують подальшої професіоналізації. Це допоможе вирішити завдання в підготовці кваліфікованого естрадного виконавця і педагога в становленні професійної освіти в галузі музичного мистецтва естради.

Ключові слова: вокальна позиція, опора, артикуляція, спів, інтонація, гігієна голосу, мистецтво естради.

Olena MALTSEVA,
orcid.org/0000-0002-4443-106X
Honored Artist of Ukraine,
Senior Lecturer at the Department of Musical Art and Choreography
Educational and Scientific Institute of Culture and Arts of Taras Shevchenko Luhansk National University
(Poltava, Ukraine) *ivtem7811@gmail.com*

SOME METHODOLOGICAL ASPECTS OF WORKING WITH A POP SINGER IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Pop art is one of the most socially widespread and mobile types of art. The study of this phenomenon helps to better understand the spiritual processes taking place in society. In this regard, in recent decades there has been an increased interest of researchers in this type of art: in its sources, history of formation, questions of theory and terminology, definition of its role and place in artistic culture, problems of professional training of specialists.

The purpose of the article is to identify the professional foundations of the training of pop singers in institutions of higher education.

The methodology of the work consists in the application of such methods as: empirical method, method of analogy, axiomatic method, elementary-theoretical method, method of systematization.

The scientific novelty is to determine the theoretical foundations of the professional training of a pop singer, to highlight the criteria and basic principles of teaching pop singing, to characterize the basic principles of the educational process in working with student vocalists in institutions of higher education. To find out the methodological and pedagogical principles of the development of the skill of pop singers in institutions of higher education. To find out that the formation of a professional musician requires the integration of a lot of knowledge, abilities and skills, personal attributes into a

complex structurally organized system. To reveal the practical principles of the professional training of pop vocalists in institutions of higher education, to consider the main methods and forms of organization of the educational process. To determine that in order to create the most favorable conditions for the development of musical abilities, aesthetic taste and professional growth of the student, a combination of different teaching methods is effective.

*As a **conclusion**, the article notes that the methodological and pedagogical principles of the skill development of pop singers need further professionalization. This will help solve the task of training a qualified pop artist and teacher in the formation of professional education in the field of pop music.*

Key words: vocal position, support, articulation, singing, intonation, voice hygiene, stage art.

Актуальність проблеми. Естрадне мистецтво сьогодні займає особливу нішу у світовій музичній культурі. Цьому сприяє інтенсивний розвиток засобів масової інформації та інтернет-технологій, загальні процеси глобалізації та інтеграції, психологічні та ідейно-світоглядні установки. Як самий популярний вид мистецтва естрада відіграє велику роль у суспільному житті, стає популярним засобом вираження культурних запитів і ціннісних орієнтирів різних верств суспільства. Через те, що естрада є одним з найбільш соціально поширених і мобільних видів мистецтв, дослідження даного феномена допомагає глибше зрозуміти духовні процеси, що відбуваються в суспільстві. У зв'язку із цим в останні десятиліття спостерігається підвищений інтерес дослідників до цього виду мистецтва: до його джерел, історії становлення, питань теорії та термінології, визначенню його ролі й місця в художній культурі, проблем професійної підготовки фахівців.

Естрадний спів завдяки різноманітності стилів і жанрів є найбільш популярним і доступним видом мистецтва і тому – одним із найважливіших засобів виховання підрастаючого покоління. Тому забезпечення якісної професійної підготовки естрадних вокалістів, не лише виконавців, а і педагогів, є одним із ключових завдань навчально-виховного процесу у вітчизняних закладах вищої освіти.

Проблеми, що виникають у зв'язку із естрадним співом широко обговорюються на вокально-методичних конференціях, висвітлюються у спеціальній вокально-педагогічній літературі.

Рівень розвитку цифрових технологій диктує велику різноманітність методів та підходів до навчання. Тому формування особистості сучасного молодого спеціаліста, який володіє не тільки практичною стороною вокального виконавства та постановки голосу, а і вмінням аналізувати інформацію (різні інтернет-джерела, методичну та наукову літературу тощо) та мати обізнаність у сучасних тенденціях розвитку естрадного вокалу, є дуже актуальним. Вкрай важливим завданням, як у минулому, так і сьогодні, є виховання у студента розуміння процесу навчання. Тобто розуміння того факту, що навчання – це не механічний процес передачі знань, а творча співпраця викладача

та учня. І, як наслідок, студент повинен розуміти все, що відбувається на занятті: для чого даються певні вправи, вокалізи, твори тощо.

Тож актуальність підготовки такого різносторонньо розвиненого та обізнаного спеціаліста є на сьогодні беззаперечною.

Метою статті є виявлення професійних основ підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти, з'ясування стратегічних векторів та значення підготовки кваліфікованого естрадного виконавця і педагога у становленні професійної освіти в галузі музичного мистецтва естради.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підготовки естрадного вокаліста в закладі вищої освіти займалися багато видатних педагогів світу.

Зокрема проблема постановки голосу естрадних вокалістів висвітлена у працях В. Антонюк, Л. Гавриленко, А. Попова та ін. Великий вклад у вивчення питань естрадно-джазової постановки голосу внесли О. Катрич, В. Чепеленко, С. Шип. Значний інтерес з питань підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти становлять праці М. Агикяна, Г. Кейс, В. Малишави, К. Темплина, Д. Фішера.

Що до технічних аспектів і способів оволодіння сучасними вокальними прийомами науковий інтерес представляють праці та посібники Л. Дерев'янка, Дж. Естіл, О. Сокольскої, С. Ріггса, та ін.

Естрадний спів – єдиний вид музично-виконавського мистецтва, де музичне виконання органічно пов'язується з необхідністю виразного донесення розмовного тексту. Дикційна чіткість – якість, яка є так само необхідною для професійного співака як і вокальність його голосу. Існує не мало джерел, що пропонують різні методи розвитку сценічної дикції, проте всі вони певною мірою є традиційними (складові вправи, скоромовки тощо). Але існують і не зовсім ординарні підходи до розв'язання цієї задачі. Однією з найактуальніших робіт у цьому напрямку є технічні напрацювання К. Лінклейтер.

В Україні, на сьогодні, ми маємо вже певну кількість праць та розробок такого рівня, присвячених вирішенню актуальних технічних аспектів естрадного співу. Хоча питання потребують подальших досліджень та детального вивчення.

Вклад основного матеріалу. У процесі розвитку педагогічної науки змінювалися уявлення про закономірності процесу навчання, а звідси по-різному визначалися принципи навчання і трактувалися їх особливості.

Принципи навчання виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій і способів регулювання практики навчального процесу. Загальнодидактичні принципи лежать в основі вивчення всіх дисциплін, а також мають регулювати організаційні основи навчального процесу на різних рівнях.

Принципи тісно пов'язані із закономірностями навчання й відображають дидактичні закони. На основі загальнодидактичних принципів розробляють принципи фахових методик. Тут конкретизуються принципи вивчення окремих дисциплін з урахуванням їх особливостей. Зокрема, вимоги принципів навчання мають враховуватися при укладанні підручників і навчальних посібників (Алексюк, 1998).

Принципи навчання спрямовані передусім на реалізацію закономірностей та завдань навчально-виховного процесу.

Вимоги тих чи інших принципів реалізуються через систему правил. Правила – це регулятивні судження щодо конкретних дій викладача та студентів з метою реалізації вимог певних принципів, своєрідні практичні вимоги, які ґрунтуються передусім на логіці навчального процесу.

Варто усвідомлювати, що в будь-якій ланці, в будь-якому виді навчальної діяльності (лекція, семінар, індивідуальне заняття) діють не один чи кілька принципів, а їх комплекс. Я вважаю, що лише у взаємодії вони забезпечують оптимальний варіант навчального процесу.

У підходах до визначення принципів навчання у вищій школі не можна досягти повної висвітленості чи однозначності. Ми зупинимося коротко на з'ясуванні сутності традиційних принципів дидактики вищої школи.

Я вважаю найбільш ефективними у своїй практичній роботі зі студентами-вокалістами такі принципи:

- *принцип індивідуального підходу* в навчанні. Я вважаю цей принцип одним з головних у практичній діяльності педагога-вокаліста. У процесі роботи в класі зі студентом-вокалістом – це урахування віку, статі, темпераменту, вокальних характеристик голосу, співацьких можливостей кожного студента тощо. На мою думку, це, в свою чергу, конкретизує завдання педагога віднайти в самому учневі природну красу його голосу, очистивши його від зайвих і шкідливих нашарувань;

- *принцип розвитку творчих здібностей.* Головною ідеєю цього принципу Я вважаю розкриття природного потенціалу, а не нав'язування якихось вокальних шаблонів, які суперечать природним задаткам студента;

- *принцип доступності.* Принцип доступності навчання вимагає врахування особливостей розвитку студентів, аналізу матеріалу з точки зору їх можливостей і такої організації навчання, щоб вони не відчували інтелектуальних, моральних, фізичних перевантажень.

Принцип доступності навчання впливає з вимог, вироблених багатовіковою практикою навчання, з одного боку, закономірностей вікового розвитку студентів, з іншого – організації і здійснення дидактичного процесу відповідно до рівня розвитку студентів.

В основі принципу доступності лежить закон тезауруса: доступним для людини є лише те, що відповідає його тезаурусу. Латинське слово *thesaurus* означає «скарб». У переносному значенні під цим розуміється обсяг накопичених людиною знань, умінь та способів мислення (Давидов, 2010).

Слід вказати і на інші закономірності, що лежать в основі принципу доступності:

- доступність навчання визначається віковими особливостями і залежить від їх індивідуальних особливостей;

- доступність навчання залежить від організації навчального процесу, методів навчання, що застосовуються і пов'язана з умовами протікання процесу навчання;

- чим вищий рівень розумового розвитку студентів і наявний у них запас уявлень і понять, тим успішніше вони можуть розвинути при вивченні нових знань;

- поступове наростання труднощів навчання і привчання до їх подолання позитивно впливають на розвиток учнів;

- навчання на оптимальному рівні труднощів позитивно впливає на темпи і ефективність навчання, якість знань;

- *принцип свідомості і активності.* Власна пізнавальна активність є важливим фактором ефективності оволодіння навчальним матеріалом.

Практична реалізація цього принципу здійснюється шляхом дотримання наступних правил навчання:

1. Ясне розуміння цілей і завдань майбутньої роботи – необхідна умова свідомого навчання: покажіть їх учням, поясніть важливість і значення, розкрийте перспективи.

2. Навчайте так, щоб учень розумів, що, чому і як потрібно робити, і ніколи механічно

не виконував навчальних дій, попередньо і глибоко не усвідомлюючи їх.

3. Пам'ятайте, що по-справжньому знає не той, хто переказує, а той, хто на практиці застосовує.

4. Привчайте учнів думати і діяти самостійно. Не допускайте копіювання.

5. Навчайте так, щоб знання та вміння, здобуті студентом, викликали прагнення до професійного зростання;

• *принцип зв'язку теорії з практикою.* Я вважаю, що якість навчання перевіряється і підтверджується практикою. Успішність зв'язку навчання з життям, теорії з практикою залежить від змісту освіти, організації навчального процесу, застосовуваних форм і методів навчання. Чим більше набуті знання та вміння студента взаємодіють з життям, застосовуються на практиці, тим вищою є свідомість навчання та інтерес до нього.

Кожен з принципів, окреслених нами вище не застосовується окремо, а завжди в поєднанні з іншими, тому, що, вони взаємопов'язані та підкорені одній меті – вдосконалення студента як спеціаліста – виконавця та викладача (Андрущенко, 2001).

Для реалізації змісту освіти на кожному його рівні педагогу вищого навчального закладу потрібно володіти певними методами, прийомами та засобами навчання. Від рівня володіння ними залежить і рівень педагогічної майстерності викладача, ефективність навчально-виховного процесу загалом.

Методи навчання у вищій школі суттєво відрізняються від методів шкільного навчання. Вони спрямовані не лише на передавання і сприймання знань, а й на проникнення у процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ.

Вокальне навчання – складний психолого-педагогічний процес, який має свої особливості, які визначаються загальними методичними вимогами до виховання голосу та індивідуальними якісними характеристиками кожного конкретного голосу. Саме від цих особливостей залежить зміст і організація процесу навчання (Гребенюк, 1999).

Сучасні методики виховання голосу орієнтовані на індивідуально-особистісні характеристики учня, оскільки вокальне виконавське мистецтво – мистецтво з яскраво вираженою індивідуальністю, продиктованою, перш за все, неповторністю анатомо-фізіологічної будови індивіда. Інструмент співака, на відміну від музиканта-інструменталіста, – голосовий апарат, який є частиною організму. Будова голосового апарату: розміри гортані, довжина і ширина голосових складок, резонаторних порожнин та ін., – у кожного різні, ці анатомо-фізіологічні характеристики і безпосе-

редньо впливають на формування якісних характеристик голосу. Отже, вокальні вправи і технічні прийоми, зручні для одного співака, можуть бути неприйнятні для іншого. Будь-які рекомендації та правила слід максимально адаптувати до голосового апарату учня (Катрич, 2000).

Кожен конкретний педагогічний метод виховання голосу можна охарактеризувати як систему дій, спрямованих на досягнення співаком усвідомленої координації в керуванні процесом голосоутворення.

Правильно організований процес постановки голосу є запорукою подальшого професійного зростання майбутнього співака, скелетом всієї подальшої професійної підготовки. Організація даного процесу повністю залежить від правильно підібраних педагогом методів впливу на того, хто навчається. Процес цей складний і дуже індивідуальний в кожному конкретному випадку, саме тому не тільки співаки, а й педагоги зазнають труднощів в даному напрямку роботи.

У своїй педагогічній діяльності я вважаю доцільним використання таких методів: словесні, наочні та практичні методи навчання.

Словесні методи займають провідне місце в системі методів навчання. Словесні методи дозволяють в найкоротший термін передати більшу за обсягом інформацію, поставити перед учнями проблеми і вказати шляхи їх вирішення. Слово активізує уяву, пам'ять, почуття студентів. Словесні методи поділяються на наступні види: пояснення, розповідь, бесіда, дискусія, робота з науково-методичною літературою та ін.

На мій погляд із словесних методів найбільш ефективними для підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти є такі: пояснення, розповідь та бесіда.

Пояснення. Під поясненням слід розуміти словесне тлумачення закономірностей, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять, явищ. Пояснення – це монологічна форма викладу. Пояснення характеризується тим, що воно носить доказовий характер і спрямоване на виявлення істотних сторін предметів і явищ, характеру і послідовності подій, на розкриття сутності окремих понять, правил, законів. Доказовість забезпечується, насамперед, логічністю і послідовністю викладу, переконливістю і ясністю вираження думок. Пояснюючи, викладач відповідає на питання: «Що це таке?», «Чому?», «Для чого?».

Розповідь. Це монологічна форма викладання. Доцільність її застосування виникає за необхідності викласти навчальний матеріал системно, послідовно. Елементами розповіді є точний опис,

оповідь, логічне обґрунтування фактів. Розповідь може поєднуватися з іншими методами: поясненням, бесідою, вправами. Часто розповідь супроводжується демонстрацією наочних посібників, аудіо- та відеоматеріалів.

Бесіда. Це діалогічний метод навчання, за якого викладач за допомогою запитань спонукає студентів до відтворення набутих знань, формування самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу.

Сутність наочних методів навчання полягає у використанні зображень об'єктів і явищ. До цих методів належать ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження тощо.

У своїй практичній діяльності я вважаю доцільним використання таких методів: метод особистого показу, демонстрування, ілюстрування.

Метод особистого показу використовується під час розбору нового матеріалу (розучування нового твору), для освоєння та закріплення вокальних навичок (технічний або художній прийом, вправа, нюанси звуковедення тощо).

Ілюстрування. Показ та сприйняття зображень: портрети видатних виконавців, плакати, афіші, фотографії, схеми, таблиці тощо.

Демонстрування. Цей метод передбачає показ матеріалів у динаміці. Він ефективний тим, що зосереджує увагу на основному, допомагає виокремити істотні аспекти вокального процесу, супроводжуючи показ поясненням, розповіддю.

Основною формою організації занять, яку застосовую я у процесі професійної підготовки естрадного вокаліста в закладах вищої освіти є

комбіноване заняття, яке включає в себе роботу над помилками, повторення та закріплення пройденого матеріалу, перевірки і корекції знань, умінь та навичок.

Завдання будь-якого викладача – зробити урок яскравим, незабутнім, привабливим, сформувати емоційно-позитивне ставлення до предмету. Студент не повинен забувати, що музика – це не розвага, а дуже важлива частина нашого життя.

Сучасне мистецтво потребує від естрадного вокаліста володіння різними співочими манерами, вміння знаходити відповідний стиль в процесі інтерпретації естрадного вокального твору. Оволодіння системою співочих засобів естрадного мистецтва – один з шляхів досягнення високого рівня виконавства. Тому виникає необхідність у створенні концепції професійної вокальної освіти, заснованої на поєднанні академічної школи та сучасних досягнень в галузі естрадного співу, а також наявність висококваліфікованих фахівців.

Висновки. Таким чином, використовувати принципи, методи і форми організації музичної діяльності студентів взаємодоповнюють один одного, збагачуючи процес естетичного виховання, створюють максимально сприятливі умови для розвитку музичних здібностей, естетичного смаку та професійного зростання. Методико-педагогічні засади розвитку майстерності естрадних співаків потребують подальшої професіоналізації. Це допоможе вирішити завдання підготовки кваліфікованого естрадного виконавця і педагога в галузі музичного мистецтва естради та підкреслити його значення в становленні професійної музичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підруч. для студ., аспірантів та молодих викл. вузів. Київ : Либідь. 1998. 557 с.
2. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть(Спроба прогностичного аналізу). Вища освіта України. 2001. № 1. С. 11-17.
3. Антонюк В.Г. Постановка голосу : навч. посіб. для вищих муз. навч. закл. Київ : Українська ідея. 2000. 68 с.
4. Антонюк В.Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект : монографія. Київ : Українська ідея. 2001. 144 с.
5. Бурська О.П. Виконавське осягнення музики Мистецтво і освіта. 2003. № 4. С. 24-29.
6. Буцяк В.І. Місце історико-стильового принципу в осягненні специфіки музичної культури. Українська культура: минуле, сучасність, шляхи розвитку. Наукові записки РДГУ. 2000. Вип. 5. С. 192-202.
7. Буцяк В.І. Стильова компетентність як складова професійної майстерності музиканта. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. 2005. Вип. 10. с. 130-139.
8. Гавриленко Л.М. Сольний спів: прогр. та метод. поради для ПСМНЗ. Хмельницький : ЦНТІ. 2008. 103 с.
9. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти. Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського. 1999. 269 с.
10. Давидов М.А. Концепція музично-художньої виконавської технології. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. 2010. № 2. С. 68-91.
11. Дерев'янок Л.А. Спів у мовленнєвій позиції як проблема вокальної педагогіки. *Таврійські студії. Мистецтвознавство*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsm_2013_4_21.
12. Катрич О.Т. Індивідуальний стиль музиканта-виконавця : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2000. 17 с.

13. Линклейтер К. Освобождение голоса. URL: http://teatrsemya.ru/lib/mast_akt/scen_rech/linklehter_k-osvobozhdenie_golosa-chast_1.pdf.
14. Попова А.Б. Система Кристин Линклейтер та її роль у розвитку техніки естрадного вокалу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 4. С. 236-240.
15. Попова А.Б., Войченко О.М. Методика Сета Ріггса та її вплив на мистецтво естрадного співу. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 4(181). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/>.
16. Прохорова Л.В. Українська естрадна вокальна школа: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Вид. 2-е. Вінниця : Нова книга. 2005. 103 с.
17. Прядко О.М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Сисин О.В.. 2010. 128 с.
18. Чепеленко В.В. Основи мистецтва імпровізації. Програма курсу ХДАК. 2003. 35 с.
19. Шип С.В. Музична форма від звуку до стилю : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1988. 368 с.

REFERENCES

1. Aleksyuk A.M. Pedagogika vyshchoi osvity Ukrainy: Istoriia. Teoriia : pidruch. dlia stud., aspirantiv ta molodykh vykl. vuziv [Pedagogy of higher education of Ukraine: History. Theory: tutorial. for students, postgraduates and young teachers universities]. Kyiv : Lybid, 1998. p. 557 [in Ukrainian].
2. Andrushchenko V.P. Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na rubezhi stolit(Sproba prohnostychnoho analizu) [The main trends in the development of higher education in Ukraine at the turn of the century (An attempt at prognostic analysis)]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2001. Nr 1. pp. 11-17. [in Ukrainian].
3. Antoniuk V.H. Postanovka holosu : navch. posib. dlia vyshchykh muz. Navch [Voicing: teaching. manual for higher music education closing]. zakl. Kyiv : Ukrainska ideia, 2000. p. 68 [in Ukrainian].
4. Antoniuk V.H. Ukrainska vokalna shkola: etnokulturolohichniy aspekt [Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect]. *Ukrainska ideia*, 2001, p. 144 [in Ukrainian].
5. Burska O.P. Vykonavske osiahnennia muzyky [Performance understanding of music]. *Mystetstvo i osvita*, 2003, Nr 4, p. 24-29 [in Ukrainian].
6. Butsiak V.I. Mistse istoryko-styloвого pryntsyphu v osiahnenni spetsyfiky muzychnoi kultury. *Ukrainska kultura: mynule, suchasnist, shliakhy rozvytku* [The place of the historical and stylistic principle in understanding the specifics of musical culture. Ukrainian culture: past, present, ways of development]. *Scientific notes of RDHU*, 2000, Vyp. 5, pp. 192-202. [in Ukrainian].
7. Butsiak V.I. Stylova kompetentnist yak skladova profesiinoi maisternosti muzykanta. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku* [Stylistic competence as a component of a musician's professional skill. Ukrainian culture: past, present, ways of development]. *Scientific notes of RDHU*, 2005, Vyp. 10, pp. 130-139. [in Ukrainian].
8. Chepelenko V.V. Osnovy mystetstva improvizatsii. Prohrama kursu KhDAK [Basics of the art of improvisation. KhDAK course program]. 2003, p. 35 [in Ukrainian].
9. Davydov M.A. Kontseptsiiia muzychno-khudozhnoi vykonavskoi tekhnolohii [The concept of musical and artistic performance technology]. *Journal of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky*, 2010, Nr 2. pp. 68-91. [in Ukrainian].
10. Derevianko L.A. Spiv u movlennievii pozytsii yak problema vokalnoi pedahohiky[Singing in speech position as a problem of vocal pedagogy]. *Tavriiski studii. Mystetstvoznnavstvo*, 2013, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsm_2013_4_21 [in Ukrainian].
11. Havrylenko L.M. Solnyi spiv: prohr. ta metod. porady dlia PSMNZ [Solo singing: progr. and method, tips for PSMNZ]. *Khmelnytskyi, TsNTI*, 2008, p. 103 [in Ukrainian].
12. Hrebenuk N.Ye. Vokalno-vykonavska tvorchist: psykhologo-pedahohichniy ta mystetstvoznnavchyi aspekty [Vocal performance creativity: psychological-pedagogical and art history aspects]. *National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky*, 1999, p. 269 [in Ukrainian].
13. Katrych O.T. Indyvidualnyi styl muzykanta-vykonavtsia [Individual style of a musician-performer]. *Candidate's thesis*, Kyiv, 2000, p. 17 [in Ukrainian].
14. Linklater K. Freeing the Natural Voice. Retrieved from <https://ru.scribd.com/document/285967926/Linklater-Freeing-the-Natural-Voice-pdf>.
15. Popova A.B. Systema Kristin Linkleiter ta yii rol u rozvytku tekhniky estradnoho vokalu[Kristin Linklater system and its role in the development of the technique of pop vocal]. *Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 2018, 4, 236-240. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2018_4_44 [in Ukrainian].
16. Popova A.B., Voichenko O.M. Metodyka Seta Riggssa ta ii vplyv na mystectvo estradnoho spivu [Sett Riggs' methodology and its influence on the art of pop singing]. *Electronic scientific journal «Image of a modern teacher»*, 2018, 4(181). Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/> [in Ukrainian].
17. Priadko O.M. Rozvytok spivatskoho holosu [Development of the singing voice]. *Kamianets-Podilskyi: Sysyn O.V.*, 2010, p. 128 [in Ukrainian].
18. Prokhorova L.V. Ukrainska estradna vokalna shkola [Ukrainian pop vocal school]. *Vinnytsia: Nova knyha*, 2005, p. 384 [in Ukrainian].
19. Shyp S.V. Muzychna forma vid zvuku do styliu [Musical form from sound to style]. *Kyiv: Zapovit*, 1988, p. 368 [in Ukrainian].